

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409

Razprave

Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnihotic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 343(497.4Šoštanj)"1822/1849"

Prejeto: 16. 6. 2021

Aleksander Žizek

dr., arhivski svetnik, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje
E-pošta: aleksander.zizek@zac.si

Med hudodelci Deželskega sodišča Šoštanj

IZVLEČEK

Deželsko sodišče Šoštanj je bilo nepriviligirano sodišče, pristojno za kazensko sodstvo; vodilo je preiskavo težjih kaznivih dejanj (umorov, detomorov, hujših telesnih poškodb, posilstev, nasilništva, ropov, velikih tatvin) in izvedlo sojenje. Med gradivom tega sodišča, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Celje, najdemo enajst zadev iz obdobja 1822–1849: štiri primere tatvine, dva detomora ter po en roparski umor, uboj, posilstvo, rop in nasilništvo. V prispevku sta podrobneje predstavljena dva kazenska procesa – prvi obravnava veliko tatvino, drugi pa posilstvo. V nadaljevanju prispevka se posvečam administrativni plati štirih primerov – detomoru oziroma splavu, uboju in dvema tatvinama. V omenjenih primerih sem opisal prizadevanje sodišča za zagotovitev plačila sodne takse in drugih stroškov, ki jih je sodišče imelo s posameznim obtožencem.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, 19. stoletje, deželsko sodišče, posilstvo, tatvina, sodni stroški

ABSTRACT

CRIMINALS BEFORE THE PROVINCIAL COURT OF ŠOŠTANJ

The provincial court of Šoštanj was an unprivileged court that had jurisdiction in criminal matters, investigating and trying serious crimes (murder, infanticide, aggravated assault, rape, crime of violence, robbery, aggravated theft). The materials of this court, now held by the Celje Historical Archives, comprise eleven cases from the period between 1822 and 1849: four thefts, two infanticides, and a case of robbery homicide, manslaughter, rape, robbery and crime of violence each. The article provides a detailed presentation of two criminal proceedings: one dealing with aggravated theft and the other with rape. In the continuation, the author focuses on the administrative aspects of four cases—infanticide or, rather, abortion, manslaughter, and two thefts. He describes the court's endeavours to ensure the payment of court and other fees that arose from respective criminal proceedings.

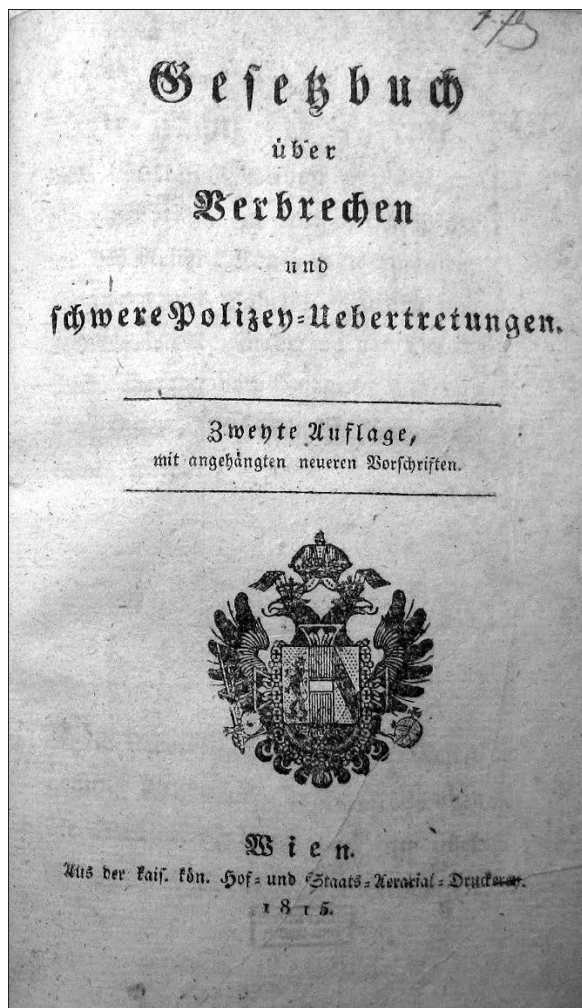
KEY WORDS

Šoštanj, nineteenth century, provincial court, rape, theft, court fees

Deželsko sodišče Šoštanj je bilo nepriviligirano sodišče,¹ pristojno za kazensko sodstvo; vodilo je preiskavo težjih kaznivih dejanj (umorov, detomorov, hujših telesnih poškodb, posilstev, nasilništva, ropov, velikih tatvin) in izvedlo sojenje. Sodnik je o preiskavi in sojenju pripravil poročilo, ki ga je skupaj s predlogom kazni in obrazložitvijo poslal v potrditev (in izrek kazni) cesarsko-kraljevemu notranje-avstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču v Celovec oziroma deželni pravdi v Gradec.² Apelacijska sodišča so bila leta 1782 ustanovljena v okviru sodnih reform Jožefa II. kot splošna sodišča druge stopnje v pravnih in nepravdnih zadevah, z njimi pa so leta 1787 združili tudi višja kazenska sodišča. Sodbe deželskih sodišč so omenjena apelacijska in višja kazenska sodišča potrjevala približno do leta 1830.³

Meja Deželskega sodišča Šoštanj je potekala od sotočja Pake in Savinje, preko letuških polj, Presike, Škornega, cerkve sv. Antona, Belih Vod, cerkve sv. Vida, Velunje, cerkve sv. Ožbalta, Pake in Šaleka, Škrilovega gradu (Helfenberg) in Globokega nazaj na omenjeno sotočje.⁴ Deželsko sodišče Šoštanj je bilo ukinjeno s cesarskim patentom 4. marca 1849 ter cesarsko odločbo z dne 14. junija 1849.

Zgodovinski arhiv Celje je arhivsko gradivo Deželskega sodišča Šoštanj dobil skupaj z gradivom Okrožnega sodišča Celje kot naslednika Deželnega sodišča Celje, ki je bilo ustanovljeno na osnovi cesarskega ukaza iz leta 1852 (objava 19. 1. 1853) za ozemlje celotnega mariborskega (upravnega) okrožja. Med gradivom tega sodišča najdemo enajst zadev iz obdobja 1822–1849, štiri primere tatvine, dva detomora ter po en roparski umor, uboj, posilstvo, rop in nasilništvo. Ohranjenost gradiva za omenjene primere je različna; ponekod je ohranjen celoten sodni spis – od zaslišanj prič in korespondence sodnih oblastev do sodb, njene objave in dokumentov o transportu obsojenca na prestajanje kazni –, večinoma pa so se ohranili le bolj ali manj izčrpnimi fragmenti, s pomočjo katerih lahko v grobih obrisih sestavimo zgodbo posameznega hudodelca in njegovih žrtev. Zakonska podlaga razsojanja v obravnavanih primerih je bil ka-

Prva notranja stran Zakonika o zločinih in težkih policijskih prestopkih.

zenski zakonik iz leta 1803 oziroma Zakonik o zločinih in težkih policijskih prestopkih.⁵

Dva najboljše dokumentirana primera kazenskih zadev Deželskega sodišča Šoštanj se nanašata na veliko tatvino in posilstvo.

Zdravje ima svojo ceno

16. novembra 1821 so z gospostva Novi Kloster šoštanskemu deželskemu sodišču predali petintridesetletnega Janeza Aliča, osumljenega tatvine.⁶ Prijeli so ga v Smartnem ob Paki. Osumljenec »velike postave, kostanjevih las, bledega obraza, modrih oči, oblečen v gorenjski (Oberkrainerisch) moški jopič z rumenimi boki, zelene kmečke naramnice, kratke črne, nekoliko strgane platnene blače, modro kariran telovnik z belimi gumbi na zanke, obut v visoke škornje in bele volnene

¹ Imelo je sicer pravico do krvnega sodstva, ne pa tudi lastnega krvnega sodnika – ta je ponavadi prišel iz Celja (vsaj v času okoli leta 1822 je bil na razpolago tudi v Velenju – v osebni kazenskega sodnika in upravnika velenjskega krajevnega sodišča Matevža Sajovica). Krvni sodnik je vodil proces, predsedniški kolegij pa je bil domač – kader deželskega sodišča. »Deželnoknežji« status je celjski krvni sodnik dobil leta 1742 (prim. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 213; Dolenc, Postanek, str. 99).

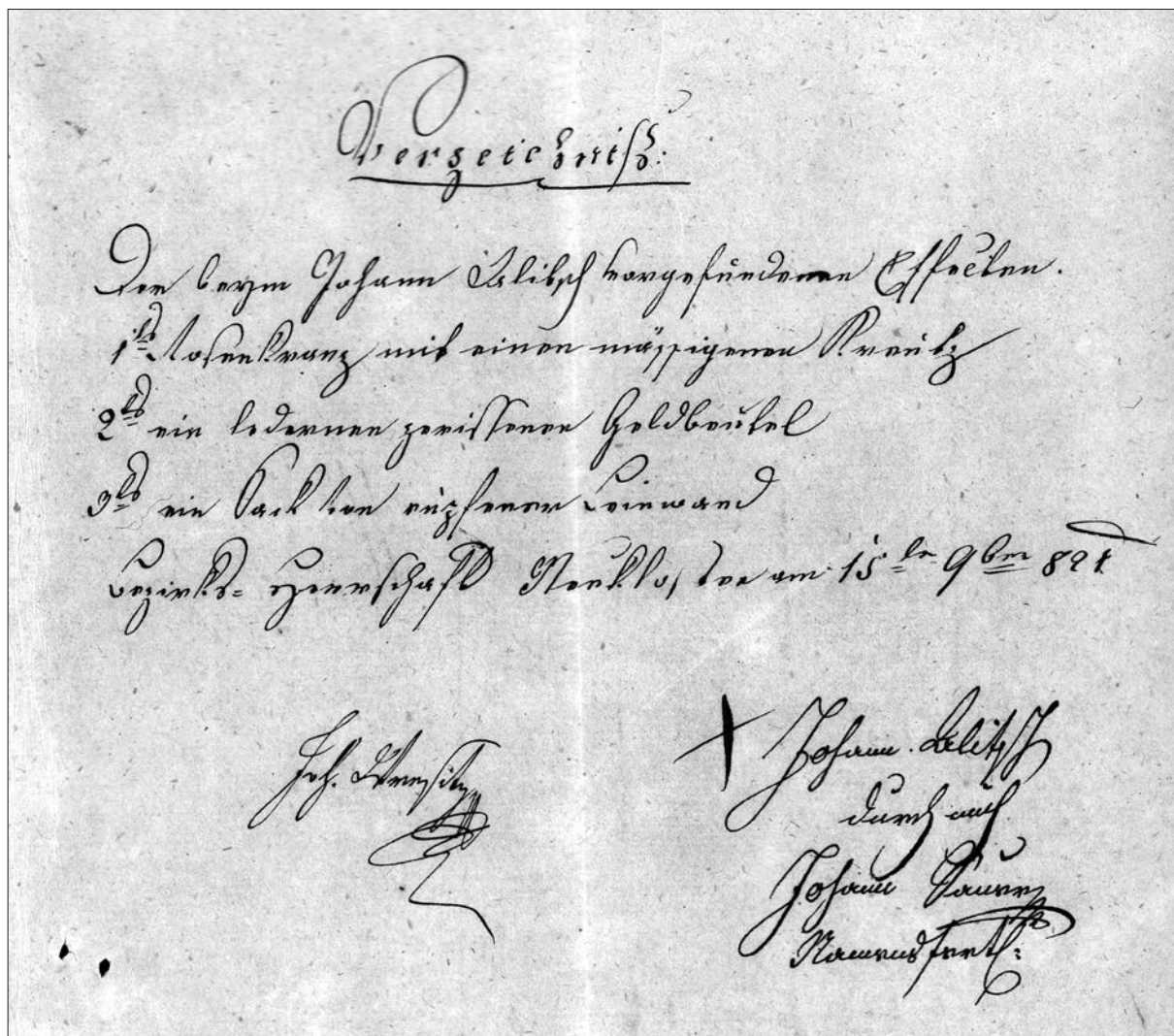
² To je urejal § 402 2. dela kazenskega zakonika iz leta 1803 (*Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*). Za posredovanje tega vira se zahvaljujem kolegu dr. Gorazdu Starihi.

³ *Priručniki in karte*, str. 84.

⁴ Mell in Pirchegger, *Steirische Gerichtsbeschreibungen*, str. 388, 392, 399, 401, 488.

⁵ *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*.

⁶ Tatvina se je spremenila v zločin, kadar je vrednost nakradenih stvari presežala 25 goldinarjev (§ 153, 1. dela KZ).

Popis osebnih predmetov Janeza Aliča (SI ZAC 474/001/00001).

nogavice, pokrit s ponošenim kmečkim klobukom«, je govoril le kranjsko z gorenjskim naglasom, rojen pa je bil v Srednjem Vrhu nad Polhovim Gradcem.⁷ S sabo je nosil rožni venec z medeninastim križem, strgano usnjeno denarnico in platneno vrečo. Povedal je, da je poročen, brez otrok in da je z ženo Marijo že od binkošti bival v hiši v Podgorju, pol ure hoda od Kamnika. Preživel je se je z ročnim delom in beračenjem, žena pa s predenjem in šivanjem.⁸

Med zaslišanjem je »pogruntal«, da je pred sodnikom zaradi kmeta Pavla Zabukovnika, »ki živi blizu gosposčine Turn v Šaleški dolini, in vola, ki mu ga je ukradel«. Svoj prekršek je bil pripravljen priznati in povedati vse o tem. Vse se je začelo, ko je na mihaelovo (29. septembra) 1821 prišel beračit k Zabukovniku, tam pa je naletel na njegovega sina Boštjana,

ki je imel »neko bolezen v ustih«.⁹ Prav Boštjan naj bi se ga usmilil (s hrano, denarjem?), zato ga je Alič povprašal, ali bi rad ozdravel. Oba z očetom sta nato berača prosila, naj pove, kdo bi ga lahko ozdravil, in ga pripelje, pri čemer cena ni važna. Alič se je takrat seveda pohvalil s svojim znanstvom in dobil dve merici pšenice,¹⁰ da je Zabukovnikovega sina odpeljal v Škofjo Loko k svojemu znancu, tkalcu Simonu Slugi, ki naj bi ga pozdravil. Alič in Boštjan sta pri Slugi v Loki ostala kar pet dni,¹¹ nato je Boštjan odšel domov, Alič pa k ženi v Podgorje, a se je po dveh dneh prikazal pri Zabukovniku. Od njega je hotel pet gol-

⁷ V Polhograjskih dolomitih.

⁸ SI ZAC 474/001/00001, Zaslihanje Janeza Aliča na gospostvu Novi Klošter, 15. 11. 1821.

⁹ Da je šlo za skorbut, je ugotovil sodnik Franc Malle (SI ZAC 474/001/00001, Dopis Franca Malleja za izrek sodbe, 3. 8. 1822). Med simptomi te bolezni so vnete in krvaveče dlesni ter izpadanje zob.

¹⁰ Mogoče dva vrča – 1,64 l x 2, torej približno 3,3 litra žita (prim. Kolšek, Prispevek, str. 14).

¹¹ SI ZAC 474/001/00001, Zaslihanje Janeza Aliča, 27. 11. 1821.

dinarjev – dva naj bi že založil za zdravljenje, tri pa porabil za Boštjanove stroške (hrano, pijačo). Poudaril je, da zase ni zahteval nič. Stari sprva ni hotel plačati, nato pa je le obljubil, da bo svoj »dolg« poravnal do božiča. Alič je tedaj odšel, a se je 14. novembra ob dveh ponoči vrnil, odsunil leseni zapah, ki je zapiral hlevska vrata, ter iz hleva odpeljal Zabukovnikovega vola. Žival je odgnal čez Šoštanj v Šmartno ob Paki, kjer jo je za 15 goldinarjev ponudil kmetu Jožefu Škorjancu. Zaradi nizke cene so ga takoj osumili tatvine, ki jo je Alič prostodušno priznal in se prostovoljno vdal sodišču. Ob aretaciji je prosil, naj sodišče ukradenega vola, ki je bil v oskrbi pri mežnarju v Šmartnem ob Paki, čim prej vrne lastniku. Alič je v svojo obrambo navedel naslednje olajševalne okoliščine: iskreno je verjel, da mu je stari Zabukovnik res dolžan pet goldinarjev, zato je »imel pravico« do njegovega imetja, sam je res reven, ob odkritju pa je takoj priznal tatvino in se pustil samo enemu človeku odvesti pred sodišče.

Sodnim uradnikom se z Aličem ni ljubilo pretirano ukvarjati – resda so ga v Šoštanju prvič zaslišali »že« 27. novembra 1821, a so ga potem kar štiri mesece pustili pri miru.

Konec novembra je Alič Kajetanu Šarcu, upravniku Deželskega sodišča Šoštanj, nekoliko dopolnil svojo zgodbo. Bil je edini sin tkalca Andreja Aliča in njegove žene Marije ter zato določen za prevzemnika domače kmetije, na kateri je od prevzema pri 24 ali 25 letih gospodaril deset ali enajst let, dokler je aprila 1820 zaradi dolgov ni bil prisiljen prodati Matevžu Pavlinu, ki je njegova starša obdržal na preužitku. Še pred prodajo kmetije je v Škofji Loki kupil hišo, kamor se je nato preselil z ženo in trgovar s platnom. Zaradi dolgov je moral hišo že po pol leta prepustiti upnikom. Sam se je vrnil domov, kjer je spet trgoval s platnom, žena pa se je medtem v Škofji Loki preživljala s predenjem in šivanjem. Za binkošti 1821 je odšel v okolico Kamnika, kjer se je preživljal z dninarstvom, ob žetvi pa je k sebi pripeljal še ženo. Septembra se je domislil, da bi šel na Štajersko prosit žito. Tja se je odpravil čez Gornji Grad, Šmihel (nad Mozirjem) in Bele Vode do Šaleka in kmeta Zabukovnika. Z Zabukovnikovim sinom sta nato potovala v Škofjo Loko preko Kamnika, kjer je ženi izročil osem meric naberačene pšenice, mladega Zabukovnika pa odpeljal v Škofjo Loko.

Po neuspeli »izterjavi« Zabukovnikovega dolga je Alič tri ali štiri tedne ostal doma in žel ajdo, medtem pa se je menda moral zadolžiti tudi sam (za plačilo zdravilca in oskrbo mladega Zabukovnika) – od skrivnostnega krčmarja Simona (po domače Metovca – »Metouza«) iz Poljanske doline je menda dobil 15 goldinarjev, vendar ga je ta začel kmalu terjati in mu groziti, naj vrne denar, zato se je znova podal na Štajersko k Zabukovniku. Vendar se je že ob prihodu odločil, da se z njim to pot sploh ne bo pogovarjal, ampak mu bo ponoči iz hleva ukradel vola, kar je tudi

storil. Vedel je sicer, da je bil vol vreden 40 goldinarjev, a ga je hotel gnati tako daleč, da bi ga prodal za 15 in bi ga lahko potem lastnik za isto ceno (15 goldinarjev, kolikor so znašali njegovi stroški) odkupil. Vrečo, ki so jo našli pri njem, je imel s seboj, ker je mislil, da mu bo Zabukovnik plačal v žito, saj je od njega hotel le pet goldinarjev, kolikor je bilo dejanskih stroškov s sinom, za nameček pa se je Zabukovnik pritoževal, da sin ni ozdravljen. Povedal je še, da je bil pred veliko nočjo prvič na Štajerskem, kjer je tri tedne pomagal nekemu kmetu v Šentvidu (Sv. Vidu) pri pridelovanju ovsa, za kar je dobil od 10 do 12 krajcarjev dnevno.

S tem pričevanjem je Alič dodobra zaposlil šoštanjske (in številne druge) uradnike, ki so do 23. marca naslednjega leta (1822) preverjali številne kraje in osebe, ki jim jih je natrosil. Poizvedovanja od Postojne, Polhovega Gradca in Bleda do Škofje Loke so le še bolj stiskala vrv okoli Aličevega vratu. V 19. letu je bil – čeprav je sam trdil, da ni bil nikoli na naboru – vpoklican k deželni brambi, tam je v okolici Polhovega Gradca ostal jeseni in spomladi »pred 15 leti«; okoli Jakobovega (25. julija) je moral v Postojno, od koder so ga po treh ali štirih dneh spustili domov. V Podgorju ga je sodni sluga prijel kot dezerterja, ker pa se je izkazal z dovolilnico oziroma poteklim potnim listom iz Bistre, so ga spustili. Hišo v Loki je moral vrniti prodajalcu Simonu Permetovcu, ker zanj ni plačal kupnine. Na Štajersko so ga pripeljali čevljarški žebliji, ki jih je kanil tam prodajati, z izkupičkom od prodaje platna (in ne z izmišljenim posojilom od izmišljenega hudega gostilničarja!) pa je financiral »zdravljenje« in oskrbo mladega Zabukovnika.¹²

Ko je stvar še malo odležala, so s šoštanjskega deželskega sodišča pisali apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču v Celovec, se »pohvalili« s svojo vneto (zaslišanji in poizvedbami) ter povprašali, ali naj glede na osumljenčevo dosedanje nekaznovanost, vračilo vola in praktično nikakršno škodo sploh nadaljujejo preiskavo – v tem primeru so prosili, naj angažirajo kazenskega sodnika (in upravnika krajevnega sodišča) iz Velenja Matevža Sajovica.¹³

Apelacijsko in višje kazensko sodišče je 21. maja šoštanjskemu deželskemu sodišču ukazalo zaslišanje oškodovanca, ki so ga morali povprašati o vrednosti ukradene živali ter o načinu zapiranja oziroma zaklepanja hleva. 7. junija 1822 so iz Šoštanja svoj dopis končno dopolnili z zahtevanimi podatki, za zamudo pa okrivili preverjanje Aličeve zgodbe pri oblasteh.¹⁴ Celovski sodniki se niso pretirano ozirali na

¹² SI ZAC 474/001/00001, Nadaljevanje zaslišanja Janeza Aliča, 23. 3. 1822.

¹³ SI ZAC 474/001/00001, Dopis deželskega sodišča Šoštanj c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 2. 5. 1822.

¹⁴ SI ZAC 474/001/00001, Dopis deželskega sodišča Šoštanj c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 7. 6. 1822.

želje šoštanske gosposke ter izvedbo preiskave proti Aliču 18. junija naložili celjskemu kazenskemu sodniku Francu Malleju, ki je 27. in 30. julija zaslišal obtoženca. Ta je večinoma ponavljal svojo zgodbo o zdravljenju mladega Zabukovnika v Škofji Loki ter o njegovem skopem očetu, ki je sinu s sabo za ves teden dal samo piškavih 20 krajcarjev. Nekoliko zanimivejše je le pričanje o kraji sami. V hlevu, kamor je vstopil, je bilo tisto noč še nekaj živine, čeprav živali zaradi teme ni dobro videl, vola, ki ga je prejšnjič uzrl na pašniku, pa je vzel, ker je pač edinole njega prepoznal v mračnem hlevu, pa še najbližje vratom je stal, sicer pa je mislil ukrasti le nekaj v vrednosti svoje terjatve. Načrt za krajjo je menda naredil šele tisto noč, saj ni imel denarja za sodno pot, da bi svoj dolg od Zabukovnika iztožil. Ceno za živinčje je sprva postavil na 40 goldinarjev in si celo izmislil, da ga je kupil spotoma od neznanca, a je zaradi pomanjkanja zanimanja ceno spustil za več kot polovico.¹⁵

Na koncu zaslišanja se je Alič opravičil za svoj prekršek, obljubil, da nikoli več ne bo ukradel niti krajcarja ali koga oškodoval, ter zaprosil za milost in izpustitev iz zapore, saj ga je v krajjo prisilila stiska.¹⁶

Sodnik Malle je v naslednjih dneh premislil zadevo in višjemu kazenskemu sodišču zapisal, da je Aličeva terjatev sicer res obstajala, čeprav se je obtoženec njenega pobota lotil na nezakonit način; vmes je bila škoda že povrnjena, oškodovanec ni priglasił odškodnine, pri obtožencu pa so med priporom in sojenjem zaznali znake slaboumnosti, o čemer so pričali tudi na Deželskem sodišču Šoštanj. Alič je dejanje priznal in se pokesal, zato je zanj namesto od 6 mesecev do 1 leta predlagal 14 dni ječe.¹⁷

Do Aliča so bili višji sodniki celo še bolj milostni, saj so ga z upoštevanjem olajševalnih okoliščin poleg prenehanja pripora obsodili le na 8 dni težke ječe, oproščen je bil plačila stroškov procesa, razsodbo pa so mu prebrali 30. avgusta 1822.¹⁸

Verjetno je po prestani kazni manjkrat obiskal Štajersko, čeprav se je – slaboumen gor ali dol – s svojimi fantastičnimi zgodbami zelo zvito izmikal kazni in odgovornosti.

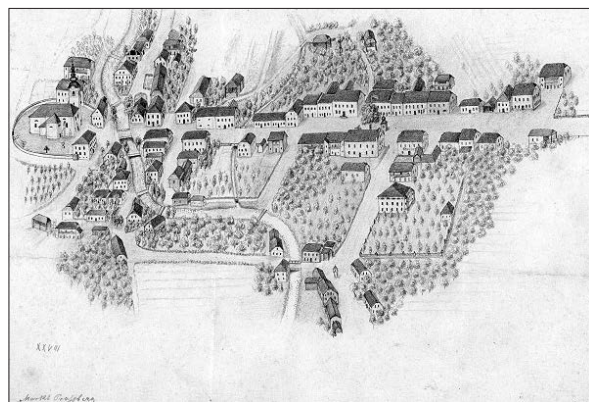
»Te babe se nisem niti dotaknil!«¹⁹

2. septembra 1828 se je pred okrajno gosposko Šoštanj oglašil Anton Pustinek,²⁰ podložnik in občinski rihtar gospodstva Rotenturn iz Završ, ter prijavil, da ga je prejšnji dan (1. septembra 1828), ko

je stal na vogalu Markove hiše v Mozirju, napadel Franc Švarc (po domače *Tajnik*). Ta mu je najprej zagrozil z besedami: »*Le počakaj, hudič biriški, ti bom že pokazal!*«, ²¹ nato pa mu je prisilil zaušnico. Pustinek se je branil z besedami: »*Franc, ne tepi me, jaz sem nedolžen!*« in se nato umaknil, vendar pa njegovih težav s Švarcem za ta dan še ni bilo konec. Še isti večer, ob desetih, ko je s prijatelji Andrejem Pustinekom, Simonom Pesmanom ter Urbanom Krtom iz Gaberka, kjer so bili v gostilni Luke Šimona, hodil mimo Grelnikove gostilne, je iz nje nenadoma skočil Švarc, pograbil Pesmana in mu dal klofuto. Ker je videl, da se je v mraku »zmotil«, ga je spustil in zgrabil rihtarja, ga vrgel po tleh in štirikrat udaril s palico čez pleča. Pustinek, ki so ga udarci še naslednji dan boleli, se je spomnil tudi njegovih besed: »*Brž (berzh), obe nogi ti bom polomil!*« Napadeni so ga prosili, naj neha, in mu obljubili, da mu bo rihtar poplačal vso škodo, ki mu jo je nemara povzročil, kar je očitno zaleglo, tako da so se razšli. Pustinek si je njegov napad razlagal s svojo rihtarsko funkcijo – zaradi dogodka (*ekscesa*) v Bovhovi gostilni ga je Pustinek namreč dal prijeti in odvesti na gospostvo Rotenturn. Švarc je med potjo sicer zbežal, Pustinek pa je v svoji prijavi gosposko prosil, naj »*tega nespodobnega in nevarnega moža*« pozove in prime ter kaznuje po zakonu.

Za kaj je torej šlo pri omenjenem ekscesu, ki se je zgodil približno štiri mesece prej?

»*Nekega dne v ... pomladi*«²² oziroma na neki delovnik v maju, kot se je na zaslišanju natančneje »spomnil« Franc Švarc,²³ sta se malo pred poldnem v krčmi Gregorja Bovhe v Završah oglasila sedemindvajsetletni mesarski pomočnik Švarc in šestnajstle-

Mozirje, risba N. Matka, 1828 (?)
(SI ZAC 1027/006/00832, Fototeka Videčnik).

¹⁵ SI ZAC 474/001/00001, Zaslišanje Janeza Aliča, 27. 7. 1822.

¹⁶ SI ZAC 474/001/00001, Zaslišanje Janeza Aliča, 30. 7. 1822.

¹⁷ SI ZAC 474/001/00001, Dopis Franca Malleja za izrek sodbe, 3. 8. 1822.

¹⁸ SI ZAC 474/001/00001, Sodba notranjeavstrijskega apelacijskega in višjega kazenskega sodišča, 16. 8. 1822.

¹⁹ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

²⁰ SI ZAC 474/001/00002, Pritožba rihtarja Antona Pustineka (s pravim priimkom Pejovnik), 2. 9. 1828.

²¹ »*Warte, du dienerischer Teufel [beriški Huditsch], ich will dir zeigen!*«

²² SI ZAC 474/001/00002, Dopis krvnega sodnika Franca Malleja c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 5. 2. 1829.

²³ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 13. 10. 1828.

tni Franc Velunšek,²⁴ ki sta po kmetijah nakupovala živino. Krčmarja ni bilo doma, saj je pri sosedih tkal »v šteri«.²⁵ Gosta je postregla gospodinja Neža, v točilnici naj bi bili še dva ali trije ljudje, štirinajst ali petnajstletni²⁶ domači pastir in dekla pa naj bi neprestano hodila ven in noter. Švarc je bil menda sam s krčmarico le kratek čas, saj je vmes hodila po vino in v kuhinjo, včasih je sedla, on pa je ni natančno pogledal, a si je »mislil, da ni prav stara«. Švarc in Velunšek sta v krčmi ostala kako poldrugo uro, spila štiri do pet poličev vina,²⁷ jedla pa sta samo kruh. Vmes je mladi Velunšek za kake četrt ure odšel h kmetu Jakobu gledat teleta, medtem so domači jedli, gosta pa sta precej zgodaj odšla in bila še podnevi nazaj pri Velunšku.²⁸ To je bolj ali manj vse, kar je v vsej zgodbi nesporno, o glavnem delu dogajanja pa so pričevanja veliko bolj deljena.

Medtem ko je mladi Velunšek odšel ogledovat živino, naj bi se Švarc namreč Neži najprej dobriklal, jo prepričeval v odnos, nato jo je zmerjal,²⁹ ko se mu ni vdala, pa je zapahnil vrata v krčmo, v kateri sta bila sama, in jo v četrt ure dvakrat posilil – prvič naj bi se to zgodilo v stranski kamri na postelji, na katero jo je vrgel, potem ko jo je oberoč zgrabil čez pas in odnesel čez prag, drugič pa na klopi v točilnici, kjer jo je prestregel med begom proti vratom. Dekla Uršula Dovnik je bila medtem v gozdu, zato jo je Neža ob posilstvu zaman klicala na pomoč.³⁰ Pastir je medtem hotel v točilnici vzeti kruh, a je naletel na zapahnjena vrata, zato je odšel in se vrnil šele tedaj, ko je na pragu stal Švarc in Neži nekako zapiral pot na prosto.³¹ Kmalu zatem se je od Jakoba vrnil mladi Velunšek in s Švarcem, ki ni bil opit, Neža pa ga dotlej tudi ni še nikoli videla v svoji gostilni, odšel.³² Ob vrnitvi iz gozda je na objokano in pretreseno gospodinjino naletela dekla Uršula, ki je na svoja vprašanja dobila le odgovor, da »bo že vse zvedela« (oziroma jo bodo zaslišali), Neža pa se je nato zaupala možu in mu povedala za obe posilstvi.³³ Gregor Bovha je na zaslišanju razkril, da je Neža ob njegovi vrnitvi jokala, govorila,

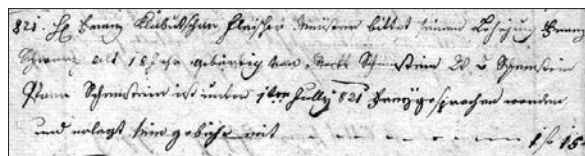
da ima nekaj na vesti in da bi se najraje vrgla v ogenj, spregovorila pa je šele na njegovo prigovarjanje.³⁴

Posilstvo menda ni bilo brez posledic – Neža je ob tem zanosila, vendar je približno dva meseca po dogodku splavila, od posilstva dalje pa je imela tudi težave z zdravjem.³⁵

S priznanjem možu se začasno zaključil prvi del zgodbe o posilstvu v Bovhovi krčmi v Završah. Med majem in sredino avgusta 1828 se namreč v primeru Bovha očitno ni zgodilo nič, kar je verjetno uspavalo tudi storilca.

Franc Švarc, krepak in srborit mesarski pomočnik, ki se je svoje obrti izučil pri mojstru Francu Klobučarju v Celju,³⁶ se je rodil v Šoštanju.³⁷ Po izučitvi se je precej selil – pol leta je delal v Celovcu, kjer je zbolel in se vrnil domov, po ozdravitvi pa je šel kot pomočnik v Celje, kjer je delal poldrugo leto, dve leti in pol je delal pri svaku, mesarju Juriju Tlakerju, v Šoštanju, nato pa je pustil službo in ostal doma pri bratu Janezu (prevzemniku kmetije). Leto 1826 je prebil pri gostilničarju Strickerju v Šentilju, naslednje leto je delal pri mesarju Jakobu Grelniku v Slovenj Gradcu, nato pa se je vrnil k bratu v Šoštanj, kjer je pomagal na kmetiji, preživil pa se je tudi s trgovanjem s teleti, prašiči in slivami. Zanimivo je, da je govoril slovensko in nemško ter bil pismen (rihtar Pustinek recimo ni znal pisati!).³⁸

Švarca, ki je zase trdil, da »mu Završe niso poznane, čeprav pozna celoten rotenturnski okraj in celo celjsko okrožje« – očitno je poznal tudi gostilno Bovha,³⁹ je kupčija spet pripeljala naokoli.

1. julija 1821 je Franc Švarc dokončal uk pri mojstru Francu Klobučarju (SI ZAC 786_00057 Pomočniška knjiga mesarjev 1816–1831).

²⁴ Njegov pravi priimek je bil Miklavžina (SI ZAC 474/001/00002, Utemeljitev sodbe c. kr. notranjeavstrijskega apelacijskega in višjega kazenskega sodišča Celovec, 5. 3. 1829).

²⁵ Necehovska obrt – delo na črno.

²⁶ V resnici dvanajstletnik.

²⁷ Če povemo, da je polič tri četrt litra, sta spila kar precej.

²⁸ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 16. 10. 1828.

²⁹ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

³⁰ SI ZAC 474/001/00002, Dopis krvnega sodnika Franca Malleja c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 5. 2. 1829.

³¹ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

³² Prav tam.

³³ SI ZAC 474/001/00002, Dopis krvnega sodnika Franca Malleja c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 5. 2. 1829; Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

³⁴ SI ZAC 474/001/00002, Dopis krvnega sodnika Franca Malleja c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 5. 2. 1829.

³⁵ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

³⁶ V pomočniški knjigi celjskega mesarskega ceha je leta 1821 pri mojstru Francu Klobučarju dokumentiran odpust osemnajstletnega vajenca Franca Švarca (zanj je plačal 1 goldinar 15 krajcarjev). V isti knjigi lahko preberemo, da je Švarc svoj uk začel pri drugem mojstru – Lovrencu Wanglu – leta 1819 (SI ZAC 786/00057 Pomočniška knjiga mesarjev (1816–1831)).

³⁷ V rojstni matični knjigi župnije Šoštanj je 27. maja 1801 za beleženo rojstvo Franca »Tajnika« (domače ime za Švarca) (NSAM, Šoštanj RMK 1794–1810, str. 61).

³⁸ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 13. 10. 1828.

³⁹ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 16. 10. 1828.

To se je zgodilo dan pred Marijinim vnebovzetjem, 14. avgusta, ko je spet pohajal naokoli z mladim Velunškom – to pot sta kupovala ovce. In ravno v dve Bovhovi ovci, ki sta se pasli na travniku, naj bi se Švarc zagledal, vendar mu ju Bovha ni hotel prodati, zato je pobesnel in se ga lotil z brcami, so povedali krčmarjevi prijatelji, ki so mu priskočili na pomoč in planili po Švarcu.⁴⁰ Ta je dogodek seveda opisal popolnoma drugače. S »Franclom« (Velunškom) naj bi se okoli petih popoldne ustavila pri Bovhi, kjer sta spila dva poliča vina in že hotela oditi, a ga je krčmar zadržal in povabil, naj spiše še pol merice (*Maß*) za Janžev blagoslov (*Johannes Segen*). Ko sta spila še to in hotela iti, pa naj bi ga mladi Bovha nenadoma zgrabil.⁴¹ Najprej naj bi bili tam samo domači – Mihael (oče) in Gregor Bovha s hlapcem Martinom Avberskom, oboroženi z bukovimi krepeli, ki so ga hoteli vreči na tla, a se je obranil in jih zvlekel v vežo, pri čemer je dobil več udarcev po glavi, rokah in nogah. Mladi Bovha je takrat rekel hlapcu za železno palico, da bi ga tepel, a mu jo je Velunšek izpulil. Švarc je v kasnejšem zaslišanju svojo zgodbo nekoliko dopolnil – Bovhovka ga je pred napadom obtožila posilstva, kar mu je očital tudi njen mož in o tem spraševal še Velunška, ki pa se je izgovarjal, da ni nič videl, zato mu je Neža zabrusila: »*Ti si pa tudi ena taka kurba!*« Švarc naj bi se pred napadalci v krčmi branil z »enoletnim« (tankim) polenom, ko je ugotovil, da ga hočejo zadaviti, pa je potegnil nož in prerezal svoj šal, da se je rešil.⁴² Napadalci so ga namerno brcali v mednožje, kar je menda videl tudi Velunšek.⁴³ Po tepežu naj bi ga stari Bovha poklical v sobo, da bi se pobotala in jih (Švarc) ne bi tožil, medtem pa je mladi Bovha poklical sosede in rihtarja Pustineka, da so ga vso noč stražili, proti jutru pa zvezali in spemili proti Rotenturnu. Med potjo se je Švarc osvobodil in zbežal.⁴⁴

Švarc se je na begu najprej skrival pri Velunšku, kjer je zaradi poškodb, ki jih je dobil v pretepu, kar dva dni ležal,⁴⁵ nato pa se je potikal po različnih krajih okraja in po drugih okrajih.⁴⁶ Sam je povedal, da je pri Velunšku prebil tri dni, nato je bil pri svaku, se vmes odzval vpoklicu in se na Rotenturnu pojavil na naboru, kjer je bil zavrnen. Pred aretacijo je živel še pri bratu, aretirali pa so ga »nekega večera, ko je prišel

iz Celja»⁴⁷ in so ga biriči prijeli v krčmi Luke Šimona v Šoštanju. Pred sodiščem je seveda zaščitil Velunške, ki menda niso vedeli, da je begunec, saj Franci ni mogel govoriti od strahu, on pa od bolečin. Kasneje sta sicer povedala, da sta bila tepena pri Bovhi, kar pa se domačim ni zdelo nič čudnega, saj naj bi tam nekoga pretepli tudi štirinajst dni prej. »Poštenjaka« je bilo izročitve na Rotenturn sram, saj bi ga vodili zvezanega, njega pa vsi poznajo, vendar pa bi raje videl, da bi ga izročili v Šoštanj. Med begom se ni skrival – kupčeval je s svinjami in teleti ter jih gnal v Trst in Celovec. Če bi vedel, da ga iščejo, bi se seveda sam javil – kakor na nabor.⁴⁸

Kakorkoli že – 11. oktobra 1828 so Švarca zaprli na Deželskem sodišču Šoštanj, dva dni zatem pa ga je upravnik sodišča Jožef Govedič prvič zaslišal.⁴⁹ Stvari, ki so prihajale na dan na zaslišanjih in s poizvedbami pri gosposki Rotenturn, zlasti pa prijava Neže Bovha in njena prisega o resničnosti izpovedanega, so Govediča dokončno prepričale, da primer prepusti celjskemu kazenskemu sodišču in njegovemu sodniku.⁵⁰ Celovsko notranjeavstrijsko apelacijsko in višje kazensko sodišče je Govedičevemu predlogu ugodilo in se vmes (29. oktobra 1828) pozanimalo o telesni zgradbi (moči) oškodovanke ter o tem, kje sta bila v času posilstva oškodovankin mož in dekla. 10. decembra 1828 je šoštanjsko deželsko sodišče v Celovec poslalo zahtevano dokumentacijo.⁵¹

Po dobrem mesecu je zadevo prevzel celjski kazenski (krvni) sodnik Franc Malle, ki je z osumljenjem opravil tri obsežna zaslišanja – 27., 28. in 31. januarja 1829, med katerimi ga je soočil z očitki in pričevanji, na katera pa se je imel Franc Švarc, ki je bil v zaporu miren in ubogljiv, med preiskavo pa grob in vzkipljiv,⁵² čas zares dobro pripraviti.

Da se med begom ni skrival, je bilo celo res, pa tudi to, da je budno spremljal, kaj se o njem govori naokrog. Krivca za to, da se je o njem govorilo kot o posiljevalcu (skrunilcu), je Švarc našel v rihtarju Pustineku in ga, preden ga je v Mozirju »malo udaril«, izzival, naj ga toži, ne pa zmerja (in obsoja) pred ljudmi, saj ga je bilo zaradi tega sram, zlasti zato, ker še »*nikoli ni nobenemu nič storil, čeprav je bil že od mladih let vesel in šaljiv (lustig)*«, o čemer bi lahko pričali tudi njegovi gospodarji (delodajalci). Pustinek naj bi posilstvo omenjal tudi v gostilni Šimon, zato se je med nočnim pretepom nanj drl: »*Kaj si me spet zmerjal, zakaj me pa ne tožiš?*«, njegovemu tovarišu

⁴⁰ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Bovhi in Avbreht so pričali, da je z nožem mahal proti njim in jih hotel zabosti.

⁴³ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 16. 10. 1828.

⁴⁴ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 13. 10. 1828.

⁴⁵ Glede na vse udarce, ki naj bi jih prejel, je bil neverjetno gibčen in poskočen, da je utekel svojim paznikom.

⁴⁶ SI ZAC 474/001/00002, Dopis deželskega sodišča Šoštanj cesarsko kraljevemu notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču Celovec, 19. 10. 1828.

⁴⁷ 11. oktobra 1828.

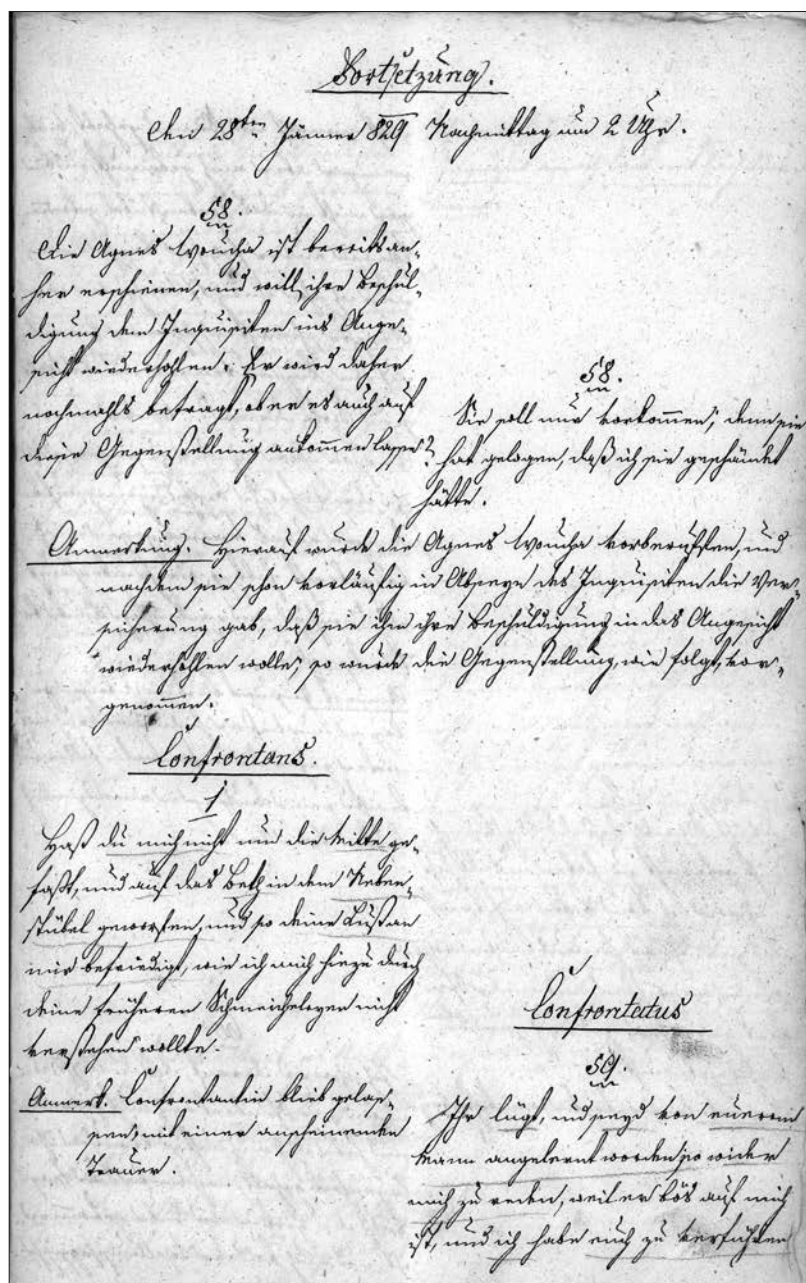
⁴⁸ SI ZAC 474/001/00002, Zaslišanje Franca Švarca, 27. 1. 1829.

⁴⁹ Opravil je dve zaslišanji – 16. in 19. oktobra 1828.

⁵⁰ SI ZAC 474/001/00002, Dopis deželskega sodišča Šoštanj c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču Celovec, 19. 10. 1828.

⁵¹ SI ZAC 474/001/00002, Utemeljitev sodbe c. kr. notranjeavstrijskega apelacijskega in višjega kazenskega sodišča Celovec, 5. 3. 1829.

⁵² SI ZAC 474/001/00002, Nadaljevanje zaslišanja, 28. 1. 1829.

Prva stran zapisnika soočenja Neže Borha in Franca Švarca, 28. januarja 1829, z opombo o Nežinem obnašanju (SI ZAC 474/001/00002).

Pesmanu pa je na vprašanje, zakaj jih tepe, odvrnil: »Šentviški birič že ve!« Največ udarcev je bil tedaj seveda deležen rihtar Pustinek, ki je spet slišal: »Ti, birič šentviški, noge ti bom polomil!«, po opravljenem »kaznovanju« pa še: »No, midva [s Pustinekom] sva si bot, Borha naj si pa železna rebra in skledo za kri pripravil!«⁵³

Štirje veseljaki, ki so popivali pri Šimonu, tega travmatičnega nočnega srečanja niso mogli kar tako požreti – Simona Pesmana je Švarc ne samo vrgel na

tla, ampak tudi večkrat udaril s krepelom, ga z vso silo zgrabil za goltanec in vrgel v jarek. Pustinek je pred sodnikom priglasil svoj odškodninski zahtevek – od Švarca je zahteval 10 goldinarjev, čeprav se je njegovemu neposrednemu udarcu v obraz sicer izmaknil (Švarc ga je zadel samo v brado), a je udarec čutil tri dni in ni mogel delati. Bolj ali manj dobro jo je odnesel le Urban Krt, ki ga je Švarc zgrabil najprej, a tudi takoj izpustil (»Zmotil sem se«), s svojim »Pusti ga!« pa je Krt menda česa hujšega rešil tudi Pustineka. Švarc o tem obračunavanju ni vedel nič, saj je menda Pustineka zgolj udaril po riti z ročajem

⁵³ Prav tam.

dežnika, Pesmana pa samo malo porinil, ta pa se je že znašel na tleh, saj je bil pijan.⁵⁴

Švarc, sicer že hvaležna stranka šoštanjskega sodišča – priznal je, da je bil zaradi pretepa nekoč že kaznovan z dvema udarcema,⁵⁵ pa tudi sicer je bil na glasu kot nasilnež –, sodnika glede pretepa ni uspel prepričati v svojo nedolžnost, sprva pa je kazalo, da mu bodo tudi posilstvo brez težav dokazali.⁵⁶

A če je Švarc (resda kot zelo omiljeno in skorajda izključno samoobrambno početje) še nekako priznaval svojo udeležbo v dveh pretepih in samovoljnem kaznovanju blebetavega rihtarja, je bila stvar z očitki o posilstvu popolnoma drugačna.

Prvič je beseda na ta dogodek nanese na drugem zaslišanju. Švarc je tedaj zatrjeval, da z Nežo, ki je niti ni natančno pogledal, ni »počel nič prepovedanega, tega ne more nihče reči«, to »lahko tudi kadarkoli priseže«, saj nikoli ni bil nasilen do nobene ženske, o čemer lahko povprašajo po vseh gostilnah.⁵⁷

Še dlje je šel v prvem zaslišanju pred sodnikom Mallejem, ko je nejevoljno zabrusil, da se »babe [...] ni niti dotaknil«, na pričanje Bovhove dekletke Uršule Dovnik pa se je odzval, da »ima zadosti neporočenih žensk, ki jih lahko dobi«, da »Bovhovki ni nikoli nič storil, niti ji nikoli ne bo«.⁵⁸

28. januarja 1829 je končno prišel trenutek za sojenje obeh akterjev posilstva v Bovhovi krčmi. Neža Bovha je pod prisego že tretjič spregovorila o dejanju, ki jo je prav gotovo neizbrisno in kruto zaznamovalo, nasproti njej pa je poleg sodnika, vajenega tovrstnih in še hujših zgodb, sedel moški, ki ji je zagotovo še vedno vlival strah. Sodnik Malle je oba pozorno opazoval ter dal v zapisnik vnesti tudi njuno obnašanje in reakcije na izrečeno.

Neža je z mirnim, žalostnim glasom opisovala, kako jo je Švarc zgrabil za boke, vrgel na posteljo v stranski sobi in na njej »potešil svojo slo«, potem ko se ni vdala njegovim »laskavim besedam«. Tudi Švarc se je na začetku še zadrževal, ko je zavračal njene trditve in zanje krivil njenega moža, ki naj bi ga sovražil, Bovhe pa naj bi bili »znani kot nemirni in prepirljivi«. Glasnejši je verjetno postajal, ko je jadikoval, da je »zaradi [...] lažnih obtožb že 17 tednov v težkem železju na nogah, v posmeh in sramoto«. Pri omembi drugega posilstva so Nežo premagale solze, Švarc pa je glasno in smehljajoč zatrjeval, da ni bil pri klopi in tudi sicer ni imel priložnosti za posilstvo, saj sta noter

hodila dekla in pastir, ter prisegal, da Neža laže. Da je ob posilstvu zanosila, je prisegla tudi Neža, ki se je ob tem dokončno zlomila, silovito zajokala in odvrnila obraz od Švarca, ki je ostal miren, pogosto pogledoval v tla in se muzal.

Na koncu sta oba ostala vsak pri svojem – Neža je Švarcu oponesla, da bo imel svoj greh na vesti, on pa je ponavljal, da ni nikoli niti pomislil, da bi jo zapeljal, in da po nedolžnem ne bo priznal. Na koncu je pribil: »Je sicer jokala pred mano, a solze ji ne bodo pomagale, kakor niso pomagale meni, ko so me dali v železje.«

Obtoženca je skušal spreobrniti tudi sodnik Malle – brez uspeha mu je razlagal, da si »posilstva (onečaščenja) gotovo nobena ne izmisli, da bi se komu maščevala, saj s tem ogroža svoje dobro ime«, Neža pa je podala prijavo šele na pobudo oblasti, in ga pozival, naj prizna krivdo.⁵⁹

Tri dni pozneje – 31. januarja 1829 – je kazenski sodnik Malle zaključil preiskavo z zadnjim zaslišanjem, med katerim je Švarc prosil za čimprejšnjo izpustitev iz krivičnega zaporja, saj ga doma potrebujejo – zlasti oče Andrej, ki je star 70 let, in brat, ki je prešibak za delo.⁶⁰ Malle je 5. februarja 1829 v Celovcu poslal dokumentacijo o primeru, skupaj s predlogom sodbe.⁶¹ V svojem izdelku je izčrпно predstavil kronologijo vseh povezanih primerov (pretefov in posilstva).

Na kratko je obnovil posamezna najpomembnejša pričevanja in ugotovil, da je obtožbo posilstva mogoče šteti za verjetno:

1) Osumljenec je bil tega dne eno uro sam z oškodovanko, saj v krčmi ni bilo ne moža ne domačih poslov (dekle, pastirja), edino pričo (Velunška) pa je obtoženec sam poslal proč, torej bi lahko izvedel kaznivo dejanje.

2) Osumljenec je izredno močan – čez nekaj dni je v pretepu sam drugega za drugim znosil v vežo tri moške, dva moška (Simona Pesmana in rihtarja Pustineka) je zgrabil naenkrat in ju vrgel v jarek. Tej sili se šibka Neža nikakor ne bi mogla upreti.⁶²

3) Neža je bila dotlej znana kot izjemno poštena in moralna, v solzah se je takoj zaupala dekli (Uršuli), za dogodek pa je takoj po njegovi vrnitvi v solzah povedala še možu.

4) Švarc za odvrnitev suma ni predložil nobenega nasprotnega dokaza, njegova edina obramba je bilo trmasto tajeje.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ SI ZAC 474/001/00002, Zaslihanje Franca Švarca, 13. 10. 1828.

⁵⁶ Za sodnika je bilo kaznivo dejanje (pretep, nasilništvo) dokazano s pričevanji in dosedanjim vedenjem obtoženca, čeprav se je Švarc tudi v tem primeru trudil krivdo zvaliti na druge. Sodba za to kaznivo dejanje ni ohranjena (SI ZAC 474/001/00002, Nadaljevanje zaslihanja, 28. 1. 1829).

⁵⁷ SI ZAC 474/001/00002, Zaslihanje Franca Švarca, 16. 10. 1828.

⁵⁸ »Ich diesen Baben nicht einmahl berührte« (SI ZAC 474/001/00002, Zaslihanje Franca Švarca, 27. 1. 1829).

⁵⁹ SI ZAC 474/001/00002, Sočenje Neže Bovha in Franca Švarca, 28. 1. 1829.

⁶⁰ SI ZAC 474/001/00002, Zaslihanje Franca Švarca, 31. 1. 1829.

⁶¹ SI ZAC 474/001/00002, Dopis, mnenje in sodba krvnega sodnika Franca Malleja c. kr. notranjeavstrijskemu apelacijskemu in višjemu kazenskemu sodišču, 5. 2. 1829.

⁶² Poškodba leve roke, o kateri je govoril na zaslišanju in zaradi katere je bil menda nesposoben za delo mesarja, Švarca očitno ni kdovekako ovirala pri delu na kmetiji, pretefov ... ali napadih na ženske (SI ZAC 474/001/00002, Zaslihanje Franca Švarca, 13. 10. 1828).

Za posilstvo, za katero sta bila v konkretnem primeru po § 110 kazenskega zakonika⁶³ izpolnjena pogoja nevarne grožnje in uporaba sile, je bila v § 111 zagrožena kazen od 5 do 10 let težke ječe, v primeru hude poškodbe in/ali smrti žrtve pa od 10 do 20 let težke ječe.

Zapletlo se je pri dokazovanju, saj je imel sodnik na voljo le dve nasprotujoči si pričevanji – žrtve in storilca, drugi dve pričevanji pa sta bili zgolj posredni.⁶⁴ Dekla Uršula Dovnik je bila v času storitve kaznivega dejanja v gozdu, pastirjevo pričevanje pa so sicer zapisali, a ga zaradi njegove mladostnosti niso mogli uporabiti na sodišču.⁶⁵ Za pravni (zakoniti) dokaz kaznivega dejanja sta bili na splošno potrebni dve pričevanji (§ 404), samo v primeru, da kaznivega dejanja ni bilo mogoče dokazati drugače, je (zgolj) za dokaz načina (okolščin; *Beschaffenheit*) izvršitve zadoščalo pričevanje oškodovanca (§ 404 a).⁶⁶

Sodnik je za prijaviteljico ugodno ocenil naslednje okoliščine: fizično moč osumljenca, njegov značaj (predkaznovanost, konfliktnost), njen dotlej neomadeževani značaj ter njeno obnašanje med soočenjem (prizadetost). Vse je kazalo na to, da bo Švarc plačal za svoje hudodelstvo, Neža pa dočakala vsaj delno zadoščenje in simbolično plačilo za mučno razgaljanje, ki ga je prestala na sodišču.

Kljub vsemu naštetemu se je sodnik malo presegnetljivo odločil, da na osnovi § 428⁶⁷ predlaga ustavitve preiskave zaradi pomanjkanja dokazov, čemur je pritegnilo tudi notranjeavstrijsko apelacijsko in višje kazensko sodišče.⁶⁸

Preiskava proti Francu Švarcu zaradi posilstva je bila torej ustavljena, preiskovanec pa je moral povrniti stroške oskrbe v zaporu od 11. oktobra 1828 do razglasitve sodbe po pet krajcarjev dnevno, stroške za sle v višini tri goldinarje ter sodno takso 12 goldinarjev. Sodbo so mu prebrali 25. marca 1829.

Sicer pa so Švarcu v zvezi s tem primerom očitali tudi zakonolom,⁶⁹ za preiskavo in sojenje v tem pri-

meru – kakor tudi v primeru kaznivega dejanja zoper telesno varnost, kamor so sodili omenjeni pretepi,⁷⁰ in na javnem kraju izrečene žalitve⁷¹ – pa je bila pristojna politična oblast, tj. gosposkiško (krajevno) sodišče.

V primeru obeh preteptov – pri Bovhi in pred Grelnikovo gostilno – so bili dokazi bolj prepričljivi: padar je potrdil poškodbe Bovhovitih rok (prstov), ki jih je dobil v ruvanju s Švarcem, ki je v rokah vihtel nož,⁷² pričevanja prebunkanih veseljakov pa so bila popolnoma usklajena.

Franc Švarc se je v primeru posilstva Neže Bovha res izognil zaporu, so ga pa za zapahe spravili drugi (manjši) grehi – pretep s Pustinekom in njegovimi tovariši ter mahanje z nožem med poskusom aretacije v Bovhovi gostilni. Leta 1833 je Švarc spet gostoval v zaporu Deželskega sodišča Šoštanj – tokrat zaradi ropa in prikrivanja (pomoči pri izvrševanju kaznivega dejanja).⁷³ Bil je del tolpe, ki jo je vodil drugi, nekoliko mlajši, »prebrisani in blebetavi«, predkaznovani⁷⁴ mesarski pomočnik Janez Cener, sin šoštanjskega mesarskega mojstra.⁷⁵ Tolpo so poleg omenjenih sestavljali še: dezerter Franc Ravljen, spomladi 1834 je bil zaprt v ljubljanski vojaški kaznilnici (*Stockhaus*), Franc Slatinšek, zaprt pri magistratu Celje, in Jožef Škruba, zaprt pri Deželskem sodišču Vitanje. Cener je tedaj dobil 12 let težke ječe (spustili bi ga »leta 1846«),⁷⁶ sodbo pa so mu prebrali v Celju, kamor so ga premestili.⁷⁷ O Švarčevi nadaljnji usodi ni podatkov, je pa obstoj tolpe dveh šoštanjskih mesarskih

je za udeleženca predvideval zaporno kazen od 1 do 6 mesecev zaporu. (Poročeno) žensko je bilo treba kaznovati strožje, če je bilo zaradi zakonoloma dvomljivo očetovstvo otroka, rojenega po njem.

⁷⁰ § 183 2. dela KZ je za te delikte predvideval globo od 5 do 500 goldinarjev ali od 3 dni do 3 mesece zaporu.

⁷¹ O tem § 241 2. dela KZ, ki je za to predpisoval od 3 dni do 1 meseca običajnega ali strogega zaporu – odvisno od kraja, kjer se je to dogajalo, in od naklepa (ostreje so kaznovali naklepna poniževanja posameznega stanu).

⁷² Švarc je seveda trdil, da je imel od njihovih udarcev »glavo, zatečeno kot čeber«, še vedno ga je trgalo v udih ob slabem vremenu, Gregor in Mihael Bovha pa sta med tepežem menda ponavljala, da ga bosta pospravila, tako da ga ne bo nikdar več blizu (SI ZAC 474/001/00002, Zaslisanje Franca Švarca, 27. 1. 1829).

⁷³ 4. maja 1833 so kazenskemu (krvnemu) sodišču v Celje posredovali tudi dokumentacijo v zvezi s posilstvom (SI ZAC 474/001/00002, Dopis upravnika deželskega sodišča Šoštanj Jožefa Govediča, 4. 5. 1833; SI ZAC 474/001/00006, Cener Janez: rop).

⁷⁴ Nekaj let prej je bil zaradi nočnega pretepa in izgrediv kaznovan z osmimi udarci s palico (SI ZAC 474/001/00006, Osebn list Janeza Cenerja, 25. 3. 1834).

⁷⁵ Janez Ceher se je rodil 9. marca 1806 (NŠAM, Šoštanj RMK 1794–1810, str. 91). Mladega Cenerja je obrti naučil kar oče Janez, ki je bil član celjskega ceha – cehu ga je predstavil (ga dal hkrati sprejeti v uk in odpustiti) že leta 1817 (SI ZAC 786_00057 Pomočniška knjiga mesarjev (1816–1831)).

⁷⁶ Tako je zapisano v njegovem osebnem listu (*Auskunfts Tabelle*).

⁷⁷ SI ZAC 474/001/00006, Osebn list Janeza Cenerja, 25. 3. 1834. Za rop v sosterilstvu je bila po § 171 1. dela KZ zagrožena kazen od 10 do 20 let težke ječe.

⁶³ *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*. Zweyte Auflage. Wien, 1815.

⁶⁴ Š tem (po sodnikovem mnenju) nista bila v zadostni meri izpolnjena dva od šestih pogojev, zahtevanih v § 403: Pričevanja so zakoniti dokaz, če: a) so podana prostovoljno (neizsiljena, pridobljena s podkupovanjem, grožnjami ali nasiljem), b) dejanje ali okoliščine jasno in določno opisujejo, c) opisujejo lastno vedenje, ne govorice, domnev, verjetnosti ali sklepov, d) so podana pod prisego, e) njihove nepristranskosti ne ogrožajo osebni odnosi priče ali vsebina pričevanja in f) so vsaj v bistvenih okoliščinah v skladu z dokazi in dognanji, ki so na voljo.

⁶⁵ § 409 je za priče zahteval starost 18 let.

⁶⁶ To je veljalo tudi v tem primeru.

⁶⁷ § 428: Če iz preiskovalnih spisov ne izhaja kak pravno veljavni (zakonit) dokaz, da je obtoženi storil očitano kaznivo dejanje, vendar pa obstaja verjetnost za to, je treba sprejeti razsodbo, da se preiskava ustavi zaradi pomanjkanja dokazov.

⁶⁸ SI ZAC 474/001/00002, Sodba in utemeljitev sodbe c. kr. notranjeavstrijskega apelacijskega in višjega kazenskega sodišča Celovec, 5. 3. 1829.

⁶⁹ Ta težki policijski prestopki je obravnaval § 247, 2. del KZ, ki

[illegible]

Osebni list Janeza Cenerja – v petem stolpcu je zapis o njegovih pajdaših (SI ZAC 474/001/00006).

pomočnikov zanimiv tudi s stališča zgodovine cehov, ki so kakršnokoli nezakonito in nemoralno ravnanje svojih članov najostreje obsojali.

Pravica ni zastonj

Poleg dokumentov, ki razkrivajo potek in ozadje procesiranih kaznivih dejanj, se je ohranilo precej popolnoma administrativnih spisov, ki nam ponudijo vpogled v delovanje pravosodnega sistema in v skorajda banalne težave, s katerimi so se spopadali sodni uslužbenci. Gospodstva, ki so opravljala (vsaj) osnovno funkcijo krajevnega sodišča, še bolj pa tista, ki so bila hkrati sedež deželskega sodišča, so imela namreč v zvezi z opravljanjem svoje funkcije tudi precejšnje stroške, zato ni nenavadno, da so hotela to svoje breme čim bolj zmanjšati – s karseda ekspeditivnimi postopki, z deležiranjem bližnjih kazenskih (krvnih) sodnikov,⁷⁸ v nekaterih (zanje na žalost redkih) primerih pa tudi z dosledno izterjavo od procesiranih hudodelcev samih.

Neporočeno dekle Marijo Obštetar,⁷⁹ ki je bila rojena leta 1813 v Ravnah pri Šoštanju, svojčas pa je služila pri Jožefu Konovšku v Lokovici, so zaradi detomora in splava (odprave telesnega plodu)⁸⁰ s sodbo deželne pravde z dne 24. marca 1843 najprej obsodili na 10 let, apelacijsko in višje kazensko sodišče pa ji je 12. aprila 1843 kazen znižalo na 7 let težje ječe. Razen tega je deželskemu sodišču dolgovala 12 goldinarjev sodne takse, 5 krajcarjev dnevne oskrbnine za čas pripora (od 30. julija 1842 do 12. maja 1843)⁸¹ ter 2 goldinarja in 57 krajcarjev potnih stroškov.⁸²

Kaj je tridesetletnico, ki je bila v službi sicer pridna in pobožna, a je kasneje dolgo pohajkovala in

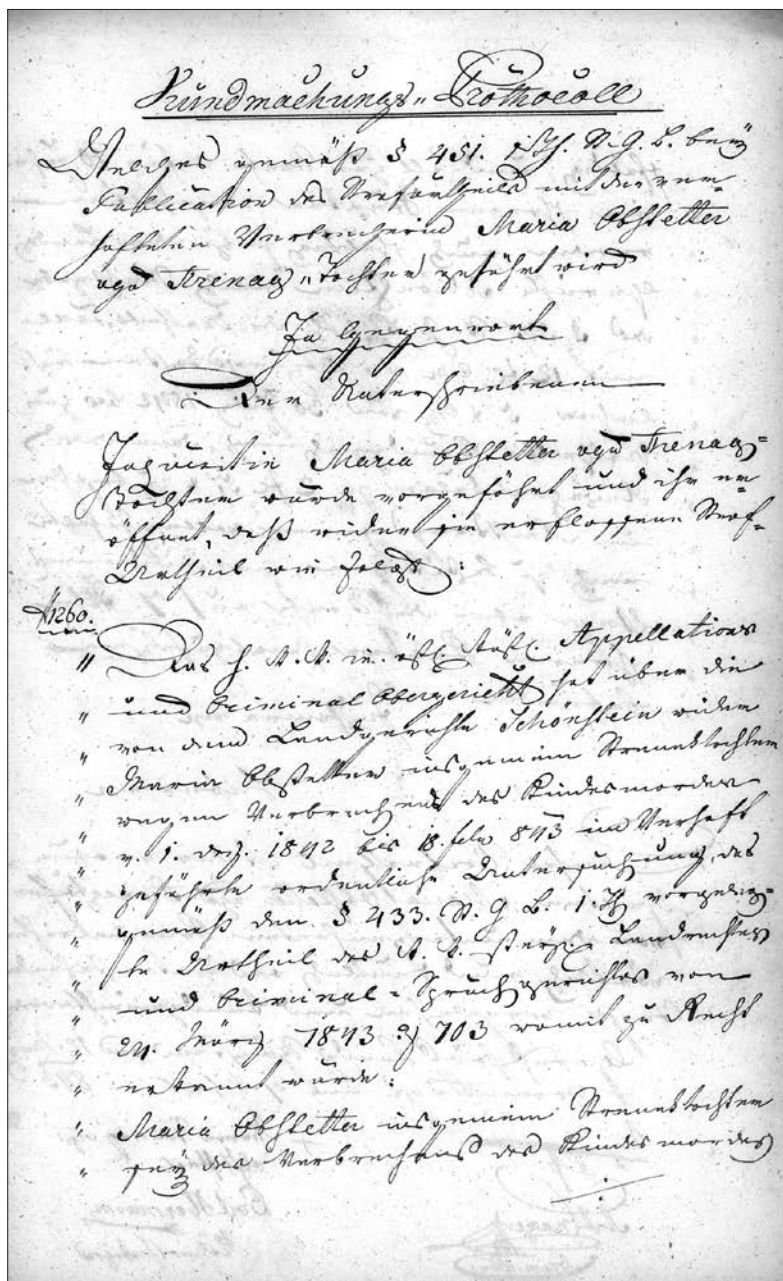
⁷⁸ Kot v primeru Janeza Aliča, ki naj bi mu namesto celjskega sodnika Malleja sodil velenjski Sajovic.

⁷⁹ SI ZAC 474/001/00005, Obstetter Marija: detomor.

80 Detomor je obravnaval § 122 1. dela KZ in je zanj predvidel dosmrtno težko ječo (v primeru, da je bil žrtev zakonski otrok) oziroma od 10 do 20 let težke ječe za morilko nezakonskega otroka. Za izvršen splav je bila v § 129 1. dela KZ predvidena kazen od 1 do 5 let težke ječe.

81 Bivanje v priporu je stalo 23 goldinarjev in 15 krajcarjev (SI ZAC 474/001/00005, Zaslišanje obsojenkininega brata Jerneja Obšetarja, 16. 4. 1844).

⁸² SI ZAC 474/001/00005, Sodba c. kr. deželne pravde kot kazenskega sodišča na Štajerskem, Gradec, 2. 5. 1843.

Začetek zapisnika razglasitve sodbe Marije Obštetar (SI ZAC 474/001/00005).

nemoralno živel, gnalo v kaznivo dejanje, ni znano, saj ohranjeni dokumenti odslikavajo le njeno usodo po izreku sodbe.

Obsojenko so po prebrani sodbi (12. maja 1843) začeli pripravljati na pot v Gradec, kjer naj bi prestala svojo kazen. Marija, ki so jo opisali kot zdravo žensko krepke postave, s katero v preiskavi ni bilo težav – bila je mirna in poslušna, zapor pa jo je očitno spravil nazaj na pravo pot, saj je bila tudi pri velikonočni spovedi in obhajilu –, je odšla v kaznilnico oblečena v svoje temno modro krilo, platneno spodnje krilo, moder predpasnik, rdeč volnen šal in zeleno jopico, obuta v čevlje na vezalke, z belo ruto na glavi, s sabo

pa je vzela še srajco in robec.⁸³ Šoštanjski deželskosodni birič⁸⁴ Jurij Oblak je Marijo spremljal po poti, ki jo je 7. junija 1843 določil okrožni urad Celje. Potovala sta z vozovi, ki so jih gosposke morale priskrbeti brezplačno.

Na tridnevno pot v Gradec sta iz Šoštanja preko Velenja, Lemberga in Vitanja krenila 13. junija. Prvo

⁸³ SI ZAC 474/001/00005, Osebni list Marije Obštetar, s. d.

84 Zelo podrobno so opisali tudi sedemdesetstredletnega, visokega in vitkega birača, ki je nosil zeleno siv frak z rdečimi našitki, hlače enake barve ter sabljo z medeninasto nožnico z napisom Okrajno gospostvo Šoštanj. Opis je bil namenjen zlasti gosposkam, ki so »paru« pomagale na poti.

noč sta prespala v Konjicah, naslednji dan sta preko Slovenske Bistrice dosegla Maribor, dan kasneje Strass in Wildon, 16. junija pa so obsojenko sprejeli v graški deželni kaznilnici.⁸⁵

Z opravljenim delom je za deželsko sodišče napočil čas obračuna in izterjave. Za razliko od večine obsojencev, ki niso premogli kaj več od obleke na sebi, je imela Marija Obštetar deponiranih več kot 86 goldinarjev dediščine, in tega denarja se je zahotelo šoštanski gosposki. Očitno je imela Marija med prestajanjem kazni vsaj nekaj stika s svojim domačim okoljem, saj je izvedela, da ji je gosposka zasegla dediščino za poplačilo sodnih stroškov, in se zoper to pritožila notranjeavstrijsko-primorskemu apelacijskemu sodišču v Celovcu.⁸⁶ V zvezi s premoženjem in pritožbo so v Šoštanju zaslišali obsojenkega brata Jerneja, podložnika zemljiškega gospostva župnijskega in cerkvenega imenja Šmihel pri Šoštanju (Sv. Mihael), ki je povedal, da je Mariji po očetovi smrti 15. decembra 1840 pripadlo 78 goldinarjev in 17 krajcarjev, kar je z obrestmi nanese 86 goldinarjev in 7 krajcarjev, od česar je brat plačal sodno takso, stroške bivanja v priporu in potne stroške (38 goldinarjev in 12 krajcarjev). Mariji je tako ostalo še 47 goldinarjev in 55 krajcarjev, ker pa brat z obsojenko ni hotel imeti več nobenih opravkov, ji je bil pripravljen ostanek skupaj z obrestmi poslati kot denarno (vrednostno) pismo.⁸⁷

Na poizvedbo o izvršbi se je odzvalo tudi Deželsko sodišče Šoštanj – v svojem odgovoru je navedlo, da je za poplačilo sodnih stroškov možna izvršba na premoženje, če ne ogroža izplačila morebitnih odškodnin, ne prizadene obsojenčeve pridobitne dejavnosti ter ne ogroža preživljanja od njega odvisnih ljudi. Poudarilo je, da obsojenkina dediščina ni njen način preživljanja, saj ni rentnica, ampak se preživlja s svojo pridnostjo in delavnostjo (s svojo delovno silo!). Zelo moralistično in precej manj strokovno nepristransko je sodišče dodalo, da se obsojenka moti, če misli, da bo po prihodu iz ječe pohajkovala naokoli in živela od dediščine. V Šoštanju so izračunali, da jih bo njena kazen stala 214 goldinarjev in 50 krajcarjev, kolikor bo moralo deželsko sodišče upravi kaznilnice plačati v polletnih obrokih, ona pa ne bo nikomur plačala nobene odškodnine.⁸⁸

Apelacijskemu sodišču se je pri izvršbi zdela sporna osebna vpletenost Jožefa Mayerja, ki je hkrati

nastopal kot krajevni in kazenski sodnik (v civilni in pravdni zadevi), zato je 1. junija 1844 ukazalo preklc izvršbe. Deželsko sodišče je 26. junija 1844 denar sicer vrnilo krajevnemu sodišču župnijskega in cerkvenega imenja Šmihel,⁸⁹ že naslednji dan pa začelo postopek izvršbe prek krajevnega sodišča gospostva Gutenbüchel iz Raven pri Šoštanju, pred katerim je tožilo obsojenkega skrbnika Martina Miklavžino. Ta je, da bi se izognil nadaljnjim stroškom in pravdanju, terjatev priznal, gutenbüchelski krajevni sodnik pa je 2. avgusta 1844 deželskemu sodišču dokončno prisodil tistih dobrih 38 goldinarjev, kolikor je stala pravica Marije Obštetar.⁹⁰

Včasih niti obsojenčeva smrt ni preprečila izterjave stroškov, ki jih je gosposka imela s svojim malopridnim podložnikom. Še ne sedemindvajsetletni Jernej Rogelšek⁹¹ iz Dobriča, poročen zemljiški posestnik, je na svoji kmetiji izvršil uboj,⁹² tam pa so ga tudi prijeli. Med sojenjem se je izkazalo, da je imel na vesti še tatvino na škodo Elizabete Razgoršek, ki naj bi ji ukradel vino, ovco in nekaj drugih reči.⁹³

Obtoženca, ki je bil kot podložnik, posestnik in oče zelo mlačen in je svoje dolžnosti opravljal le nezainteresirano (raje je pohajal po gostilnah in hodil na lov), je štajerska deželna pravda v Gradcu 24. maja 1845 obsodila na pet let težke ječe, apelacijsko sodišče v Celovcu pa je 12. junija 1845 kazen znižalo na tri leta težke ječe.⁹⁴ Oškodovanki so prisodili 2 goldinarja odškodnine za ukradeno blago.⁹⁵ Tudi njega so odvedli v graški Karlau, med prestajanjem kazni pa je umrl. Edino, kar je Deželsko sodišče Šoštanj ob seznanitvi s tem dejstvom zanimalo, je bila izterjava njegovih, s sodbo priznanih stroškov (sodne takse in dnevne oskrbnine).⁹⁶

Jakob Tratnik,⁹⁷ ki je bil zaradi tatvine 21. avgusta 1846 obsojen na tri mesece težke ječe, je poleg odškodnine oškodovanki Mariji Kolar (6 goldinarjev in 12 krajcarjev), oskrbnine (5 krajcarjev za en dan

⁸⁵ O tem priča potrdilo (*Depositum Schein*) z omenjenim datumom.

⁹⁰ SI ZAC 474/001/00005, Tožba deželskega sodišča Šoštanj, 27. 6. 1844.

⁹¹ SI ZAC 474/001/00007, Rogelšek Jernej: uboj.

⁹² Uboj je KZ v § 123 opisal kot nenamern odvzem življenja, § 124 1. dela KZ je za uboj v primeru hkratnega ropu predpisoval smrtno kazen, sicer (§ 125) pa od 5 do 10 let težke ječe.

⁹³ SI ZAC 474/001/00007, Dopis deželne pravde deželskemu sodišču Šoštanj, 27. 6. 1845.

⁹⁴ SI ZAC 474/001/00007, Osebn list Jerneja Rogelška, 10. 7. 1845.

⁹⁵ SI ZAC 474/001/00007, Sodba deželne pravde, 24. 5. 1845. Sicer je imela deželna pravda na potek sojenja kup pripomb – v Šoštanju niso navedli vrednosti ukradenih predmetov in stanu ubitega (poročen?), kar je bilo pomembno zaradi odškodnine morebitnim otrokom in ženi (SI ZAC 474/001/00007, Dopis deželne pravde deželskemu sodišču Šoštanj, 27. 6. 1845).

⁹⁶ SI ZAC 474/001/00007, Dopis deželskega sodišča Šoštanj c. kr. deželni pravdi v Gradcu, 20. 4. 1848.

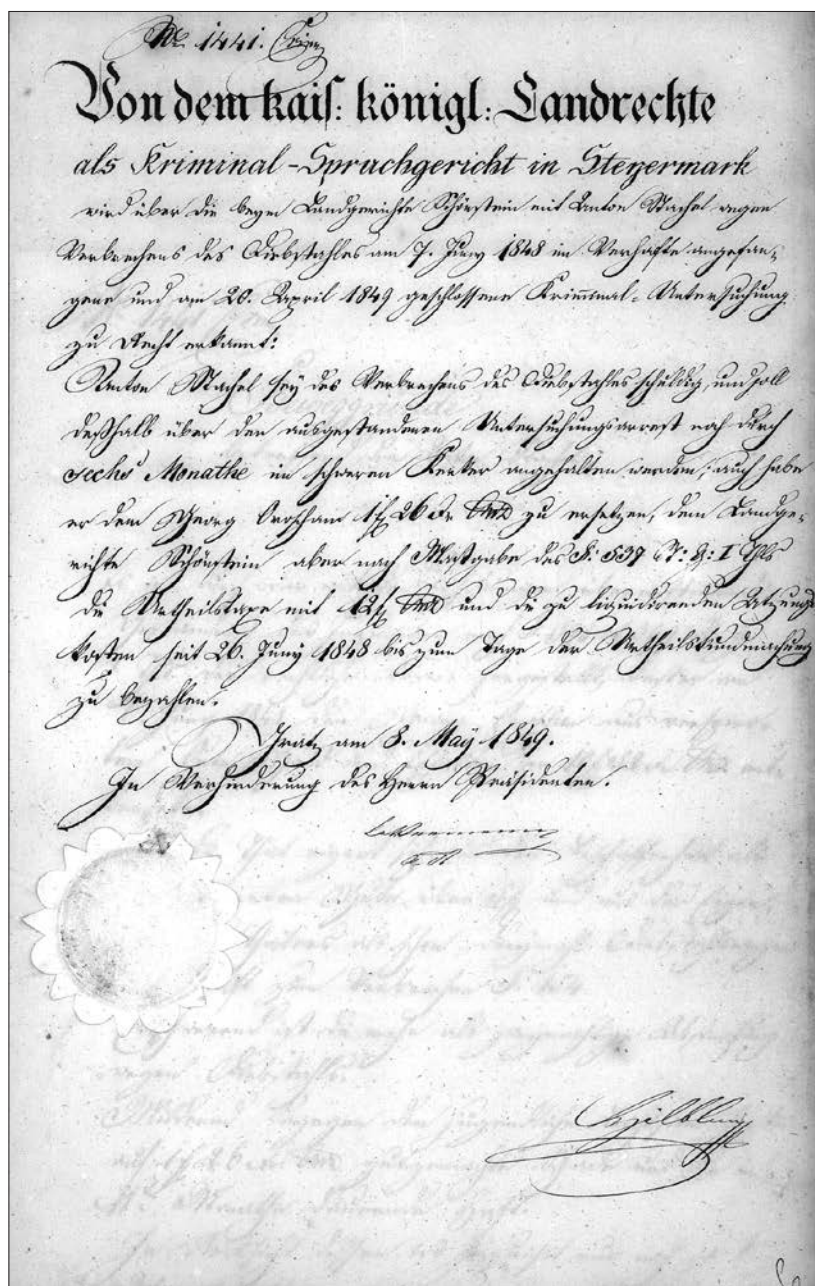
⁹⁷ SI ZAC 474/001/00008 Tratnik Jakob: tatvina. Sodba deželne pravde, 21. 8. 1846.

⁸⁵ SI ZAC 474/001/00005, Dopis deželskega sodišča Šoštanj (*Offene Adres*), 13. 6. 1843.

⁸⁶ V letih 1817–1822 je za Primorje obstajalo lastno primorsko apelacijsko in višje kazensko sodišče na Reki, po letu 1822 pa je njegove pristojnosti prevzelo skupno notranjeavstrijsko-primorsko apelacijsko in višje kazensko sodišče v Celovcu (*Priložniki in karte*, str. 84).

⁸⁷ SI ZAC 474/001/00005, Zaslišanje obsojenkega brata Jerneja Obštetarja, 16. 4. 1844.

⁸⁸ SI ZAC 474/001/00005, Dopis deželskega sodišča Šoštanj notranjeavstrijskemu in primorskemu apelacijskemu sodišču Celovcu, 19. 4. 1844.

Sodba Antona Stachla (SI ZAC 474/001/00011).

pripora) in sodne takse sodišču dolgoval še povračilo stroškov zdravljenja v priporu.

Da sodni zaostanki niso nekaj novega, se je na boleč način prepričal v Mariboru leta 1828 rojeni marker⁹⁸ in natak, večinoma pa potepuh (*Vagabund*) in tat Anton Stachel, ki je bil pri rosnih osemnajstih v domačem mestu zaradi tatvine prvič obsojen na en mesec ječe, leto kasneje je bil za isto dejanje obsojen na devet mesecev ječe pri Deželskem sodišču Zalog, kasneje pa še pri Deželskem sodišču Novo Celje, ki

mu je odmerilo šest mesecev. »Zdrav, dobrodušen in odkritosrčen«⁹⁹ zmikavt je bil gostovanja po zaporih gotovo že navajen, a se mu je dolgotrajna »preiskava«, ki jo je od 7. junija 1848 do 20. aprila 1849 doživel v šoštanjskem priporu, kljub temu kar pošteno vlekla. Je pa zato deželna pravda malo pohitela in Stachla 8. maja 1849 po končanem preiskovalnem zaporu obsodila še na šest mesecev težke ječe. Oškodovancu Juriju Orožnu je moral povrniti še 1 goldinar in 26

⁹⁸ »Oskrbnik« biljardne mize, ki je zapisoval točke (SI ZAC 474/001/00011, Stachel Anton: tatvina).

⁹⁹ SI ZAC 474/001/00011, Osebni list Antona Stachla, 7. 9. 1849.

krajcarjev¹⁰⁰ ter plačati 12 goldinarjev sodne takse in precej zasoljeno oskrbo za skoraj eno leto preiskovalnega zapora. Precej huda kazen za denar in predmete v vrednosti 10 goldinarjev in 52 krajcarjev, ki jih je 6. junija 1848 ukradel Orožnu iz zaprtega prostora,¹⁰¹ a Stachel je bil pač specialni povratnik, kot bi temu rekli danes. In kot vsi specialni povratniki je bil tudi nekoliko pravnik, saj je 2. septembra 1849 deželno pravdo prosil za spregled kazni – lahko bi rekli, da zaradi sojenja v (ne)razumnem roku.¹⁰² Tu pa se podobnost z modernim pravosodjem tudi konča. Stachel je svojo kazen odležal do konca, po njej pa je hočeš nočeš spet uzrl zvonike domačega mesta, kamor ga je pospremil ljubeč in skrben pogled kakega šoštanjskega birača.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
ZAC 474, Deželsko sodišče Šoštanj
ZAC 786, Zbirka cehovskih dokumentov

NŠAM – Nadškofjski arhiv Maribor
Šoštanj RMK 1794–1810 (matricula-online.eu).

LITERATURA

Dolenc, Metod: Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 9, 1912, str. 98–115.

Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen. Zweyte Auflage. Wien, 1815.

Kolšek, Tone: Prispevek k zgodovini žitnih mer na celjskem območju v XVI. stoletju. *Celjski zbornik* 1977–1981, str. 11–20.

Mell, Anton in Pirchegger, Hans: *Steirische Gerichtsbeschreibungen: als Quellen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer (I. Abteilung. Landgerichtskarte. Steiermark)*. Graz: Leykam, 1914.

Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918. Zgodovinsko-bibliografski vodnik (ur. Jože Žontar). Graz, Klagenfurt, Ljubljana, Gorizia, Trieste: Steiermärkisches Landesarchiv [etc.], 1988.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. V Ljubljani: Slovenska matica, 1961.

¹⁰⁰ Preostanek je že vrnil oziroma so mu ga zasegli.

¹⁰¹ SI ZAC 474/001/00011, Sodba in utemeljitev sodbe deželne pravde Gradec, 8. 5. 1849.

¹⁰² SI ZAC 474/001/00011, Dopis deželne pravde deželskemu sodišču Šoštanj, 30. 10. 1849.

S U M M A R Y

Criminals before the provincial court of Šoštanj

The provincial court of Šoštanj was an unprivileged court that had jurisdiction in criminal matters, investigating and trying serious crimes (murder, infanticide, aggravated assault, rape, crime of violence, robbery, aggravated theft). The judge drew up an investigation and trial report and submitted it with the proposed penalty and explanation for approval (and sentencing) to the Imperial Royal Inner Austrian Appellate Court and the High Court in Klagenfurt or, rather, to the Provincial Court of Justice in Graz.

The Celje Historical Archives obtained the archival materials of the Provincial Court of Šoštanj together with the materials of the District Court of Celje as the successor to the Provincial Court of Celje, established with the imperial decree of 1852 (published on 19 January 1853) for the entire territory of the (administrative) district of Maribor. The materials from the Provincial Court of Celje comprise eleven cases from the period between 1822 and 1849: four thefts, two infanticides, and one case of robbery homicide, manslaughter, rape, robbery and crime of violence each. The preservation status of said materials varies. Some judicial files have remained practically intact, containing witness examinations, correspondences of judicial authorities, judgments and their publications, as well as documents on transferring convicts to imprisonment. In most instances, however, only more or less succinct fragments have been preserved, allowing for a rough reconstruction of the stories surrounding individual criminals and their victims. The legal basis for deciding on these matters was the criminal code from 1803 or the Code on Crimes and Serious Offences.

The article offers a detailed presentation of two criminal proceedings: one dealing with aggravated theft and the other with rape. The former concerned the theft of an ox that a day labourer, beggar, and vagabond Janez Alič from Carniola stole in November 1821 from the barn of Pavel Zabukovnik, a serf from Novi Klošter, to recover the expenses of taking Zabukovnik's son Boštjan to a weaver in Škofja Loka to treat his scurvy. Alič was apprehended in Šmartno ob Paki after he attempted to sell the animal at an unrealistically low price. Because he had meanwhile made good on the damage caused and showed what the judge recognized as signs of imbecility, he was ultimately sentenced to no more than eight days of imprisonment.

The crime of rape took place at the inn of Gregor Bovha in Završe in May 1828. It was committed by

a Šoštanj-native butcher's assistant Franc Švarc, who took advantage of the empty pub to force himself twice on the innkeeper Neža. In the absence of other direct witnesses, the trial was a confrontation of two opposing testimonies given by the perpetrator and the victim. The investigation was terminated for the lack of evidence, and the alleged rapist eventually landed in jail for engaging in physical altercations over the aforementioned rape with the victim's hus-

band, his father and farmhand, as well as the judge from Mozirje and his friends.

In the continuation, the article focuses on the administrative aspects of four cases—infanticide or, rather, abortion, manslaughter, and two thefts. It describes the court's endeavours to ensure the payment of court and other fees that arose from respective criminal proceedings.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)